

Dynamiken i Östersjöns fågelbestånd

Maija Flinkman

Dynamiken i Östersjöns fågelbestånd

Som tonåring fick jag segla med mina vänners segelbåt. Hisnande vackra stränder på öarna i skärgården var väldigt nedskräpade på 1970-talet. Jag minns att jag undrade var allt skräp kom ifrån och att jag undrade varför ingen städade upp. Vad jag inte visste då var att några år tidigare, 1969, hade föreningen Håll Skärgården Ren bildats och resultatet av dess arbete syntes i renare stränder som jag såg senare på 1990-talet när jag seglade med min egen familj.

På stranden av en ö satt jag i en förankrad båt och en enorm fågel flög bakom de knotiga ötallarna. Det var en havsörn. En sällsynt syn, och på 1970-talet var det verkligen en otrolig syn! Jag undrade om det här var sista gången en sådan raritet skulle glida förbi mitt synfält.

År 1980 började jag studera biologi vid Åbo universitet och biträdande professor Martti Soikkeli tog med oss förstaårsstudenter till Gustavs skärgård för att se utfodringen av havsörnar under vår första studievinter.

Havsörnspopulationerna hade länge varit på nedgång på grund av miljögifter. På grund av att havsörnen är i toppen av näringskedjan fick den i sig stora mängder miljögifter. Miljögifterna hade försvagat äggskalen så att de krossades under den ruvande mamman och på grund av den här väldigt konkreta anledningen föddes det inga havsörnsungar.

Frivilliga fågelskådare hade satt upp utfodringsstationer längs den finska kusten, dit de släpade griskadaver. På så sätt säkerställde man att havsörnarna kunde äta mat som var fri från miljögifter. Allt eftersom åren gick började det dyka upp ungar!

I Gustavs ställde vi oss tillsammans med andra studenter på avstånd från holmen och såg hur en armé av kråkor och korpar slet sönder kadavret. Efter att ha tittat på holmen en stund landade två havsörnar på kadavret och de andra fåglarna skrämdes bort för en stund. Vi fick möjligheten att kika på havsörnarna! Situationen ingjöt en känsla av hopp för framtiden!

Fotograf: Ari Heinilä

Berättelsen om en ejderpopulation i rovdjurens och virussjukdomens grepp

I mitten av 1980-talet samlade jag och min blivande make in organismer till en stor Östersjöutställning Aqua -86. Det var vår, solen sken från en klarblå himmel och isen smälte tillräckligt snabbt för att vi skulle kunna köra till stränderna på öarna i skärgården för att dyka. Enorma ejderflockar syntes överallt och ekot av deras ahoung-ljud skapade ett ändlöst och tryggt bakgrundsljud till allt vi gjorde.

Ejdern är en intressant andfågel, som på den tiden häckade i överflöd i det öppna vattnet. De svartvita hanarna kommer till Finland endast för att para sig och i slutet av juni lämnar de Finlands kuster i flyttflockar. Honorna däremot förlitar sig på sin egen skyddande färg, så till den grad att jag några gånger när jag promenerat på ön i juni nästan har trampat på en häckande ejderhona. Den är så kamouflerad och orörlig och väntar in i det sista.

I början av 1990-talet köpte vi en egen segelbåt till familjen och under de bästa åren tillbringade vi upp till sex veckor på havet under sommaren. Havsörnsobservationer var fortfarande sällsynta, men gradvis blev de allt vanligare. En gång såg jag fem havsörnar på samma gång!

I slutet av 1990-talet och början av 2000-talet tillbringade vi våra somrar i Tvärminne på den zoologiska stationen. Havsörnar var redan ganska vanliga. Lagar och fördrag hade hjälpt! Vi bodde på en ö och om morgnarna brukade jag föra min man till jobbet på stationen med båt. En morgon lyfte en havsörn från en tall på stranden av den ö där vi bodde, precis när vi skulle landa. En lärfalk som häckade på en grannö attackerade

den unga havsörnen från ovan och träffade örnen flera gånger på ryggen. Örnen svepte allt lägre ner mot vår båt, som färdades i samma riktning som den. Så småningom kände vi luftflödet av vingslag och den stora fågeln ovanpå oss täckte himlen.

Finländarna var glada över att havsörnsstammen hade återhämtat sig. Den jämfördes med berättelsen om bevarandet och återhämtningen av vår nationalfågel, sångsvanen!

En märklig återflyttare

Någon gång i början av 2000-talet började en märklig fågel - en skarv - plötsligt torka sina vingar på en liten holme. Skarven hade jagats till utrotning i Finland i början av 1900-talet. Både skarven och gråsälen var kända fiskrovdjur och jagades därför hårt. Från gråsälen fick man kött och päls, särskilt på vintern när det var ont om mat för skärgårdsborna.

På 2000-talet, när Östersjön i snabb takt övergöddes, hittade skarven Finlands grunda stränder och slog sig ner på sina gamla häckningsplatser, av vilka en del på kartan kallas Skarv-kyrkkan på svenska. (skarv=skarv, kyrkan=kyrka).

Trots att skarven naturligt var på väg tillbaka från utrotning var det ingen som var riktigt glad. Det stod snart klart vad skarvkyrkan på kartan betydde: en häckningsö för skarv som hade blivit vitav deras avföring. På grund av den kraftiga fiskavföringen dog träden och annan växtlighet på holmarna. På längre avstånd från holmarna kunde man bara se döda vita träd och risiga bon från märkliga svarta varelser.

Människor som bodde som grannar till skarvarna förstörde olagligt häckningsöar på vissa ställen, så avskydd var fågeln. Människor fruktade också att skarven skulle äta den värdefulla fisken. Sanningen var förstås att den åt de mörtfiskar som blivit vanliga i och med övergödningen och som människor inte värderade högt som fångst.

Fågeln var fortfarande fridlyst enligt naturvårdslagen och situationen började lugna ner sig först när skarvbeståndet hade ökat så mycket att jakt var tillåten på Åland.

Havsörnens segersvit fortsätter...

Samtidigt som havsörnarna blev vanligare minskade antalet ejdrar. Under 2000-talet började antalet ejdrar minska kraftigt. Man såg inte längre några stora ejderflockar på våren. Orsakerna var många, men det visade sig att en av dem var att ejdrarna, framför allt i ytterskärgården, blev allt mer jagade av havsörnen. Jakttrycket på havsörnen hade varit lågt sedan slutet av 1900-talet. Det fanns i stort sett inga örnar, och i takt med att havsörnarna blev fler blev ejdrarna en del av menyn. Ejdrarna ändrade också sitt beteende och flyttade från sina boplatser från ytterskärgården till innerskärgården i närheten av sommarstugor där de fick mänskligt beskydd.

Havsörnspopulationen har ökat i omfattning så att havsörnen har spridit sig till insjöar. Vintern 2012 åkte jag skidor på isen. Här och var fanns pilkfiskarnas pilkhål, och bredvid dem låg småfisk som pilkfiskarna inte hade tagit med sig. Invid ett öppet pilkhål hoppade en stor, mörk fågel omkring och slogs om fisken med betydligt mindre kråkor. Jag undrade länge vad det var, men kom snabbt fram till att det enda alternativet var en havsörn. Samtidigt vred fågeln på huvudet så att den böjda näbben syntes i siluett på långt avstånd.

I den marina miljön har örnen också varit tvungen att ändra sin diet. För några år sedan rapporterades det att den nu även jagar skarvar!

Sammanfattning av ett halvt sekels arbete

Genom att följa med ett fåtal arter kan var och en av oss se stora förändringar under några decennier, vilket visar jaktens påverkan på skarv, havsörn och gråsäl. Miljögifter bidrog till den svåra situationen för gråsälen och havsörnen. De höll på att dö ut av rent fysiska orsaker. När havsörnarna minskade fick vissa arter såsom ejdern det bättre under en tid, som dock riskerades av en virussjukdom även utan att havsörnarnas lyckade återhämtning påverkade ejderbestånden.

Efter miljögifter är det största miljöhotet i Östersjön övergödning, skarvar rusar till snabbmatsrestauranger för att få en lätt måltid - och havsörnen, som nu finns i överflöd, tvingas hitta en ny födokälla. Samtidigt ökar klimatförändringen nederbörden och stormarna både till havs och på land, landhöjningen påminner om istiden och Östersjön blir långsamt allt saltfattigare.

Maija Flinkman

